

İstanbul'un bâzı acı ve tatlı sularının halkça mâruf şifâ hassaları hakkında

Z

A. SÜHEYL ÜNVER

İSTANBUL'DA halkın bâzı hastalıklar üzerine müdrir olması gibi bâzı tesirlerine kâil oldukları birçok içme suları vardır. Bu suların bâzıları rivâyete göre İstanbul'un beş asır evvel Türkler tarafından zaptına tekaddüm eden zamanlara kadar uzanmaktadır. Bizanslıların sulara çok îtikatları vardır. Hâlâ mevcut ayazma suları, buna birer misaldir. O zaman halk ne gibi sular kullanırlardı? Bizans tetkikleriyle meşgul âlimler belki bunu aramışlardır. Lâkin o zamandan beri gelen bâzı suların aynı sûretle kullanıldıkları birkaç misâl ile görülmüyor. Meselâ Balıklı Ayazması'ndan Müslüman halk eskiden su alırdı. Samatya'da Sulu Manastır yanındaki acı çeşme suyunun tâ Bizanslılardan beri göz hastalıklarına iyi gelir îtikâdı vardır. Bu itikatlar şüphesiz ki eski bir an'aneye istinat ediyor. An'ane ile berâber bu suları herhangi bir vesîle ile kullananların tavsiyeleri ve sûret-i istîmallerinin bu sûretle genişlemesi de büyük bir rol oynuyor. Bâzı suların filhakîka mühim tesirleri vardır. Bunları hâlen hastalarımızda görüyoruz ve istîmâlini de tavsiye ediyoruz. Bunlarda rûhî telâkkilerin de az çok tesîri vardır. Lâkin meşhur olmakla berâber bâzı sular aynı tesîri yapmıyor. Aynı suyun aynı derecede müessir olduğunu söyleyenler olduğu gibi, yine aynı suyun müessir olmadığını, kullananlardan bâzıları bildirmektedir.

Her ne de olsa İstanbul ve civârında çok meşhur ve âlemşümül içme sularından mâadâ devâî tesirleri düşünülerek içilen sular da az değildir. Bunların bir kısmı biz hekimlerce de mâruftur ve tecrübe olunmuştur. Bir kısmının tesirlerinden istifâde olunduğu söylenir. Bu arada sırf menfaat maksadile ortaya bâzı terkîbi karışık ve içilmesinde şüpheli görülen sular çıkarılmakta ve sonra müdâhale olunarak terk olunmaktadır.

Bütün bu suların tesirlerine ekseriya ampirik sûrette vâkîf bulunuyoruz. İçlerinden bâzıları fennî sûrette tahlil edilmiştir. Evliyâ Çelebi, İstanbul sularından bahsederken bu gibi nâfi suları işâret etmiştir.

Ekseriya çok idrar söktürmek, ufak taşları ve kumları düşürmekle mâruf olan bu sular hakkında "Sefîne-i Sâfi"

gibi mühim, lâkin gayrimatbû eserlerde ve sâir yerlerde müteferrik malûmâta tesâdüf edilir. Lâkin bunlar kâfi değildir. Şeyhülislâm Âşit Efendi mahdûmu ve 1811 (1226)'de ölen Rumeli kadıaskeri Mehmed Hafid Efendi'nin İstanbul civârında kâin lâtif suların mikyâs-ı mâ dereceleriyle sâir hususlarından bâhis Mihâhu'l-Miyah nâmında 1855 (1271)'de taş basması bir eseri vardır. Evliyâ Çelebi'den sonra bu zat, İstanbul sularından bahsediyor.

Ben bu suların tesbîtinin düşündüm. İmdi bunlar hakkında eserlerde gördüğüm ve halktan işittiğim malûmâtı sırası ile yazmakla iktifâ edeceğim. Aralarında bâzı müessir sular vardır ki bunlardan ne şekilde istifâde olunabileceği ilmî bir sûrette tetkîke şâyândır. Bu sularla İstanbul, Evian gibi bir içme suyu şehri olmaya namzettir.

Bu kabil sular yalnız İstanbul'a has değildir. Anadolu'da da ampirik tarzda sırf şifâ maksadıyla içilen sular pek çoktur.

İstanbul'da mülgâ tekkeler ve câmilerde de şifâ hassaları tevâtüren zikredilen bâzı sular vardı. Bunların ekserisi de şifâ addedilen kuyu ve sarnıç sularıdır. Bunlar da sırf halkın tevâtüre müstenit îtikatlarına göre kullanılmıştır. Bunların târifini Evliyâ Çelebi'den alıyorum:

Ayasofya Kuyusu hassası: Bir adam yürek oynamasına ve hafakan marazına müptelâ olsa üç cumartesi Ayasofya içindeki kuyunun suyundan seher vakti ve aç karnına üç defa içse iyi olur (c. 1, s. 134).

Merkezefendi suyu: Su diyor: Ben şurada yedibin yıl bir kırmızı renkli zülâlden leziz aynü'l-hayâtım. Senin emrinle vech-i arza çıkmaya memurum. Hak beni humma marazına müptelâ olanlara devâ kılmış. Her kim bu sudan sabahleyin bir şey yemeden üç gün içse hummâ-yı muhrikadan halâs bulur (c. 1, s. 372).

Eyüp'teki Küplüce Ayazması: Kâğıthâne yolu üzerinde, Haliç'e nâzır mürtefi tepe üzerinde etrâfi ağaçlıktır. Hummâ-yı rub'a müptelâ olan kimse üç hafta bu sudan seher vakti içse şifâ bulurmuş (c. 1, s. 398).

Eyüp Türbesinde: Sahrınç (sarnıç) suyunu ziyâret edenler içer. Hafakan

illetine ilâçtır (c. 1, s. 405).

Pîrpaşa ayazmıyon nam su kaynağı: Haliç'tedir. Temmuzda hummâya tutulan bir adam üç kere suyundan içip ve bedenini yıkasa kusup halâs olur. Ekseri Rum tâifesinin müşirleri bu mahalde olduğundan bu ayazmayı çok ziyâret ederler (c. 1, s. 412).

Hasköy ayazma suyu: (Yahûdi meşatlığı). Mahmûm-ı rub'a müptelâ olanlar yedi defa içip yıkansalar sıtmadan kurtulurlar. Bu hummâ iki gün koyuverip dördüncü gün yine tutan sıtmadır (c. 1, s. 414).

Koca Mustafa Paşa suyu: Sünbül Efendi türbesi kuyusundan her sene muhareminin birinci günü alınır ve burada yapılan süslü ve renkli şişelere konurdu. Alanlar her derde devâ olduğunu ve ne niyetle içilirse ona iyi geldiğini rivâyet ederlerdi. Hâlen metrûktur. Daha buna benzer birçok su vardır.

Elyevm şifâ maksadıyla kullanılan sular bunlardır:

Sarıyer Çırçır suyu: Bu su, 24 saatte iki ton akar. Mikyâs-ı mâ: 5, klorürler 0.035, mevadd-ı uzviye 0.0001, nitritler yoktur. Bu suyun lezzetini merak edenlerden durdukça ağırlaştığı ve hatta bozulduğu rivâyet olunur. Lâkin halk ekseriya bunun başına gidemez, bir vâsıta ile doldurtup evinde kullanırlar. Arada oraya gidip içenler de vardır. Bu suyun müdrir hassasından istifâde ile biz hekimler ufak cesâmetli taşı ve kumları olan ve kum döken hastalara lâzım gelen ilâçlarla berâber tavsiye eder ve ekseriya gayri muntazam değil, müdrir hassasından istifâde için muayyen zamanlarda birer bardak içmelerini tavsiye ederiz. Burası Evian su şehrinde olduğu gibi bir içme yeri yapılmaya şâyândır. Bu su, İstanbul'un içme suları meyânındadır. Lâkin çok az akar.

Eyüp Oluklubayır Çırçır suyu: Bu su Ramis'in altından sızar, çok müdrir diye mâruftur. Hastalar ekseriya kullanıyor. Günde muhtelif zamanlarda dört beş bardak içilir. "Fade", tatsız ve lezzetsiz bir sudur. Lâkin kolay içilebiliyor. Çeşmeden akar. Civar halk bu suyu kum için çok kullandığı gibi şehrin diğer taraflarından aldırınlar da vardır. Yalnız kilyeler için müstâmeldir.

Eyüp'te Kalenderhâne sokağında bir bahçede bir kuyuda olduğu mervî

L. Mayer, Pera'da bir çeşme, 1810. New York Halk Kütüphanesi Arşivi.

müdrir bir su, son zamanlarda meydana çıkmış ise de bunun doğru ve suyun kabil-i şürb olmadığı beyânile men olunmuştur.

Yine Eyüp üstünden Münzevî kışlası yanındaki çeşmenin suyu gâyet müdriridir. Lâkin biraz ağır sudur, derler. Kullananlar vardır.

Sarıyer kestâne suyu: 24 saatte iki (?) ton akar. Mikyâs-ı mâ 4,5, klorürler litrede 0,053, mevadd-ı uzviye 0,0005, nitritler yok. Bu suyun ilk kitâbesini 1809 (1224)'de Gâzi Kaptan Ali Paşa, 1851 (1267)'de Ahmed bin Ali de bir çeşme yaparak bir kitâbe koymuştur. Kitâbenin bir mısraî şudur:

"İç bu nev âb-ı zülâlî sadırna versin şifâ"

Müdrir hassasından bahsedilir. Taş ve kum düşürüyor derler. Bir hasta bundan Çırçır suyuna nazaran daha çok istifâde etmiştir.

Karakulak suyu: Beykoz'da, Dere-seki karyesinde. 24 saatte 30 ton akar. Mikyâs-ı mâ 1, mevadd-ı uzviye

0,0005'tir. Bir diğer tahlil raporunda mikyâs-ı mâ 2'dir (Sefîne-i Sâfi). Klorürler 0,033 (112,5 dirhemde). Diğer bir tahlilde tuz 21 miligram, mevadd-ı uzviye litrede 0,25 miligram ve azotitler 0,1 miligramdır (Sefîne-i Sâfi). Mehmed Hafid Efendi risâlesinde bu suyu müdrir ve hâzım olduğunu kabul ederse de "Çamlıca suyu derecesinde değildir." der.

Akbaba civârındaki suyu Karakulak Ahmed Ağa bulmuştur. Dûçar olduğu mühlik bir hastalıktan bu su sayesinde kurtulduğundan, oraları, sâhibi olan Cennet Hâtun'dan alıp îmar etmiştir. 1741 (1154)'de ölmüş ve suyun civârına defnedilmiştir. Diğer bir kayda göre bu su Giritli Yusuf Ağa'nın suyudur. Dere-seki karyesine 5-10 dakika ilerisindeki menbadan gelir.

Karakulak suyunun durdukça güzelleştiğini ve hafif bir su olduğunu meraklıları söylüyor. Hatta bir meraklı adamın hacca giderken götürdüğü Karakulak suyundan artıp gelenin daha

güzel ve daha lezzetli bulunduğunu hikâyeye ederler. Müessir sular meyânında zikrederler. Müdrir hassası olduğunu işitmedim. İstanbul'un esâsen iyi menba sularından mâduttur. Mehmed Hafid Efendi risâlesinde bu suyu müdrir olarak tavsif eder.

Tomruk suyu: Büyük Çamlıca altında Tomruk Ağa suyu diye mâruftur. Mikyâs-ı mâ 1, klorürler (112,5 dirhemde) 0,0117'dir. Mevadd-ı uzviyesine bakılmamıştır (Sefîne-i Sâfi).

Halk arasında müdrir gibi telakkî olunuyor. Bir kısmı kabul etmez. Ağır bir sudur derler. Müdrir olarak ve kum için ekseriya Kadıköy ve Üsküdar halkı getirip kullanırlar. Diğer sular gibi içilir ve şehrin mâruf menba sularındandır.

Şifâ çeşmesi: Kandilli ile Vaniköy arasında bir çeşme suyudur. Su durmakla teressüp veriyor. Müdrirdir. Kuma ve mesâne illetine çok iyi gelir diyorlar (Esat Fuat Bey).

Beykoz'da tepede diğer bir müdrir sudan bahsolunur. Kum için ve müdrir

L. Mayer, küçük bent, 1810. New York Halk Kütüphanesi Arşivi.

olarak kullanıyorlarmış.

Samatya'da acı çeşme: Mesânedede taş için, Ağa Hamamı'ndan Samatya'ya giderken tramvay yolunun sağ cihetin köşe başındaki üst tarafı yokuşça bir sokaktadır, orada dâima akar bir acı su vardır. Kum hastalığına giriftar olanlar ve sudan devam üzere yarımşar bardak içerse mezkûr hastalıktan kurtulur. Taamda, salatada domates yemeli. Sarıyer'deki Çırçır suyundan ziyâde bu suyun bu hastalığa fâide-i azîmesi vardır (Sefîne-i Sâfi). Sâfi Efendi bu suyun göz hastalıklarına nâfi olduğundan bahsetmez. Bizanslılardan beri bu su varmış. Rumlar göz hastalıklarına iyi geldiğine kânidir. Civardan gözü hastalıklı olanlar buraya gelip gözlerini bu suyla çarpa çarpa yıkarlar. Birisini gözlerini yıkarken gördüm, onu ferahlandırıldığını söyledi. Suyu acıdır.

Toptaşı çeşmesi: Üsküdar'dadır. Göz hastalıklarına iyi geldiği ve bu cihetle mâruf olduğu mervîdir. Gözünde hastalık olan gelir, yıkar, geçermiş (Mehmed

Ali Bey).

Ayazma suyu: Yakacık'tadır. Mikyâs-ı mâ 5, litrede klorürler 21 miligram, mevadd-ı uzviye 0,45 miligram, azotiyetler 0,2 miligramdır (Sefîne-i Sâfi). Bu su hazım olarak mâruftur. İstanbul'un diğer meşhur menba sularının bu tesîrinden çok bahsolunur. Diğer içme suları hazım olarak mâruftur.

Kısıklı suyu: Büyük Çamlıca ile Küçük Çamlıca arasındadır. Bu su çok lezizdir. Kavak bayırı caddesinde Ayşe Hâton mektebi arkasındaki arâziden nebean edip iş bu çeşmeye akar. 24 saatte 4 ton akıyor. Mikyâs-ı mâ 3, litrede klorürler 0,045, mevadd-ı uzviye 0,0001, nitritler yoktur.

Buradan bir asır evvel yazılan ve Mehmed Ali bey tarafından bana iâre olunan tıbbî formüllerden mürekkep el yazması bir mecmuada Kısıklı suyu safra-ı muhrikayı ve baş dönmesini iyi etmek için bir muâcele tertîbine girmektedir.

Kısıklı suyu 1 vukiyye

Safra 2 dirhem

Çorba gibi pişirilecek ve galeyandan sonra indirilip su yerine kullanılacaktır.

Kısıklı suyu şehrimizin mâruf içme sularındandır. Lâkin eski müfriğ-i safra bir tertîbe bilhassa konması nazar-ı dikkati câliptir. Mehmed Hafid Efendi risâlesinde bu suyu kâbız ve müdrir olarak kaydeder.

Mehmed Hafid Efendi, eserinde Çamlıca suyunu hâzım ve müdrir olarak çok metheder. Bu su naklolunursa bozulur iddiasındadır.

Kayışdağı (pınarı) suyu mahallinde müdrirdir, naklonursa hiffeti artıyor mütâlaasında bulunur.

Aynı zamanda Bulgurlu karyesinde (Kısıklı yanında) Temürcü suyunun Boğaziçi'nde Baltalimanı'nda Kanlıkavak (Narhçı) suyunun ve bir de Turunçlu suyunun müdrir sularından mâdut olduğunu zikreder.

İstanbul'un bâzı acı ve tatlı sularının halkça mâruf tesirleri hakkında bu tetkîkim çok noksandır.